

Zabrze, 10 września 2018 r.

dr hab. Aleksandra Kuzior, prof. nzw. w Pol. Śl.
Politechnika Śląska
Wydział Organizacji i Zarządzania
Katedra Stosowanych Nauk Społecznych

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr. Artura Cabana
„Ocena kapitalizmu w polskiej katolickiej filozofii społecznej po 1989 roku”
napisanej pod kierunkiem
prof. dr. hab. Tomasza Czakona

Przedmiotem rozprawy doktorskiej mgr. Artura Cabana jest, jak literalnie wskazuje tytuł dysertacji, ocena kapitalizmu w polskiej katolickiej filozofii społecznej po roku 1989. Rok 1989 zapisał się w sposób szczególny w historii Polski. Stanowi on ważną cezurę czasową oddzielającą czasy tzw. realnego socjalizmu i gospodarki centralnie sterowanej od „nowych czasów” naznaczonych doktryną neoliberalną. To cezura wyznaczająca początek rodzącej się w Polsce demokracji. Symboliczną datę stanowi dzień 4 czerwca 1989 roku, kiedy to odbyła się pierwsza tura tzw. wyborów kontraktowych. Efektem wyborów czerwcowych było ukonstytuowanie się pierwszego po wojnie niekomunistycznego rządu. Symboliczne także stały się słowa Joanny Szczepkowskiej, która w wywiadzie z dnia 28 października 1989 roku dla Dziennika Telewizyjnego powiedziała „Proszę państwa, 4 czerwca ‘89 roku skończył się w Polsce komunizm”. Rok 1989 wyznacza zatem początek transformacji ustrojowej i gospodarczej w Polsce, zapoczątkowującej zmiany również w innych krajach Europy. Autor odwołuje się więc do czasów szczególnych swoje rozważania

Pod względem metodologicznym praca przygotowana jest prawidłowo. Mgr Artur Caban określa przedmiot, problemy (pytania badawcze) oraz stawia tezy, które konsekwentnie udowadnia, przedstawiając argumentację przygotowaną na podstawie analizy krytycznej literatury przedmiotu. W wykazie literatury brak jednak odniesień do opracowań metodologicznych, co uznaję za pewien mankament pracy, nie wpływający jednak zasadniczo na jej ocenę merytoryczną. Sprecyzowanie przedmiotu, pytań badawczych i tez pozwala na stwierdzenie, że dysertacja nosi walory pracy naukowej, co należy uznać za kwestię podstawową przy rozprawach doktorskich. Metodologiczny porządek dysertacji dopełniają wnioski.

Za przedmiot swoich analiz naukowych Autor dysertacji obrał poglądy przedstawicieli Kościoła katolickiego, zarówno duchownych, jak i świeckich oraz przedstawicieli, którzy z perspektywy liberalnej i lewicowej podjęli się oceny stosunku katolickiej myśli społecznej do procesów transformacji. W oparciu o nakreślony przedmiot badań, Autor sformułował pytania badawcze, na które konsekwentnie poszukiwał odpowiedzi w procesie badawczym, odwołując się do licznie zgromadzonej literatury przedmiotu. Analiza dotyczy ostatnich 29 lat bardzo dynamicznych przemian w różnoraki sposób wpływających na gospodarkę i społeczeństwo. Autora interesują przede wszystkim procesy gospodarcze, dlatego stawia następujące pytania badawcze:

1. „(...) dlaczego ocena kapitalizmu jest przedmiotem zainteresowania katolickiej filozofii społecznej w Polsce po 1989 roku (...)?”
2. „(...) w jakim stopniu sformułowane przez papieży oceny gospodarki rynkowej są istotnym elementem inspirującym katolicką filozofię społeczną?”
3. Jakie są „(...) przyczyny oceny katolickiej filozofii społecznej wobec kapitalizmu z pozycji liberalnej i lewicowej (...)?”
4. „(...) jakie różnice pod względem zajmowanych stanowisk występują w analizach transformacji gospodarczej?”

Autor dysertacji formułuje także następujące tezy:

1. „(...) ocena kapitalistycznej transformacji jest przedmiotem zainteresowania katolickiej myśli społecznej (...)”.
2. „(...) sformułowane przez papieży oceny gospodarki rynkowej są istotnym elementem inspirującym katolicką filozofię społeczną (...)”.
3. „(...) dotychczasowy dorobek katolickiej filozofii społecznej w kwestii oceny gospodarki rynkowej w Polsce po roku 1989 stanowi ważny głos we współczesnym dyskursie społeczno-ekonomicznym (...)”.
4. „(...) stosunek katolickiej filozofii społecznej wobec kapitalizmu powoduje, że jest ona oceniana z pozycji liberalnej i lewicowej (...)”.
5. „(...) oceny kapitalizmu zawarte w katolickiej filozofii społecznej przedstawiane przez duchowieństwo i myślicieli chrześcijańskich oraz liberałów i lewicę są zróżnicowane”.

Pod względem konstrukcji i formy postawione tezy są sformułowane prawidłowo, mogą mieć bowiem postać twierdzeń bądź założeń wyrażonych w formie zdania oznajmującego. Autor, formułując pięć tez, wydaje się, podąża metodologicznym tropem Kartezjusza, który uważał, że każdy postawiony przez badacza problem badawczy powinien być rozbity na możliwe

dużą ilość prostych elementów (tez do udowodnienia). I rzeczywiście tezy są proste, jasno sformułowane i stanowią immanentną część rozprawy doktorskiej. W przypadku pierwszej i piątej tezy pojawia się jednak pewna wątpliwość, dotycząca ich oczywistości. Gdyby w przypadku pierwszej tezy Autor sprecyzował, dlaczego, ze względu na co „(...) ocena kapitalistycznej transformacji jest przedmiotem zainteresowania katolickiej myśli społecznej (...)”, wyrażona teza byłaby pełniejsza, wskazywałaby bowiem zapewne na te obszary filozoficznej refleksji, które dotyczą problematyki sprawiedliwości społecznej czy poszanowania godności osoby ludzkiej, o czym Autor wspomina przecież już we wstępie i sygnalizuje w pytaniach badawczych. Niemniej jednak podsumowując krótkie rozważania wprowadzające, należy uznać metodologiczną poprawność recenzowanej rozprawy.

Dysertacja ma charakter interdyscyplinarny, co w stosunku do podjętego tematu jest zaletą. Zresztą omawiana dyscyplina szczegółowa filozofii, jaką jest filozofia społeczna, wymaga odniesienia się na przykład do faktów społecznych, czy relacji społecznych, które są przedmiotem badań chociażby socjologii czy antropologii społecznej. Wybrani przez Autora dysertacji naukowcy reprezentują różne dyscypliny nauk społecznych i humanistycznych od filozofii począwszy poprzez teologię, ekonomię, politologię i socjologię. Publikacje wybranych autorów także posiadają walor interdyscyplinarności. Nie brakuje też odniesień do tekstów publicystycznych. Jest to wybór uzasadniony specyfiką podjętych rozważań. Pokazuje także dobrą orientację Autora dysertacji w literaturze poruszającej podejmowane w pracy kwestie i świadczy o Jego erudycji.

Rozprawa doktorska mgr. Artura Cabana składa się z czterech rozdziałów, a w ich ramach dziesięciu podrozdziałów oraz ze wstępu, zakończenia i wykazu literatury. Struktura pracy jest więc właściwa w stosunku do wymogów stawianych tego typu rozprawom naukowym. Lektura dysertacji pozwala na zauważenie dużej umiejętności Autora w zakresie łączenia różnorodnych wątków w spójną merytorycznie całość. Praca ma charakter teoretyczny, podejmuje interesujące zagadnienia naukowe i zaciekawia w miarę wglębienia się w podjętą problematykę. Rozdział pierwszy zawiera rys historyczny dotyczący genezy i rozwoju katolickiej nauki społecznej. Autor wychodzi od przywołania przesłań Starego i Nowego Testamentu, odwołuje się do poglądów św. Pawła i Ojców Kościoła, przywołuje stanowisko Akwinaty, który uznawany jest za czołowego przedstawiciela myśli społeczno-gospodarczej średniowiecza i wskazuje na znaczenie filozofii społecznej św. Tomasza oraz jej wpływ na myślicieli kolejnych epok. Autor rozprawy sygnalizuje także obecność myśli chrześcijańskiej w szesnasto- i siedemnastowiecznych utopiach, kreśli rozwój myśli społecznej oświecenia i narodziny liberalizmu, katolicki liberalizm zestawia z poglądami

niemieckich i francuskich konserwatystów, przywołuje podstawowe tezy Le Playa i kontynuatorów jego poglądów, opisuje XIX-wieczną myśl społeczną, przywołuje encykliki papieskie, wskazuje, że świeccy i duchowni przedstawiciele myśli chrześcijańskiej reprezentują różnorodne stanowiska wobec kwestii społecznych i gospodarczych, w większości jednak krytycznie oceniają kapitalizm. Następnie Autor przedstawia genezę i rozwój katolickiej filozofii społecznej w Polsce, wychodząc od przywołania poglądów społecznych Pawła Włodkowica i Stanisława ze Skalbmierza (czy Skarbimierza – w przypisie może warto byłoby zawrzeć wyjaśnienie dotyczące zmiany nazwy miejscowości, z której pochodził myśliciel, np. w opracowaniach Ludwika Ehrlicha znajdujemy zapis Stanisław ze Skarbimierza). Przywołane zostały XVI-wieczne *Kazania sejmowe* Piotra Skargi, stanowiska czołowych oświeceniowych reformatorów społecznych – Staszica i Kollątaja oraz wielu innych myślicieli reprezentujących polską myśl chrześcijańską, także w okresie zaborów, łącznie z ks. S. Zegarlińskim, autorem *Zagadnień społeczno-moralnych cz. I Prawo własności* z 1911 roku, które z założenia miały stanowić przyczynek do całościowego ujęcia nauki społecznej Kościoła. Nakreślony został także rozwój myśli społecznej po odzyskaniu niepodległości, aż do czasów współczesnych. Rozdział ten nie zawiera jednak dogłębnych analiz poglądów przywołanych myślicieli, przeprowadzonych w oparciu o teksty źródłowe, ale też trudno tego wymagać w przypadku rysu historycznego, który stanowi raczej pewne wprowadzenie do problematyki niż systematyczne studium. Rozdział drugi natomiast poświęcony został zagadnieniom stosunku katolickiej filozofii społecznej wobec wyzwań współczesnego kapitalizmu. W ramach tego rozdziału Autor przeprowadził wnikliwą analizę papieskich encyklik: Jana Pawła II *Redemptor hominis*, *Laborem exercens*, *Sollicitudo rei socialis*, *Centesimus annus*, w których poruszone są problemy pracy i sprawiedliwej zapłaty za jej wykonywanie, uprawnień pracowniczych i stosunku do kapitalizmu, jako doktryny o dwóch obliczach, pozytywnym i negatywnym. W skrócie można stwierdzić, że pozytywny kapitalizm oparty jest na gospodarce wolnorynkowej prowadzącej do dobrobytu społeczeństw, a negatywny skupia się na maksymalizacji zysku i wycisku pracowników, sprowadzając ich do roli narzędzi, a nie podmiotów pracy. Taki kapitalizm w konsekwencji prowadzi do pogłębienia nierówności społecznych; Benedykta XVI *Deus Caritas est* i *Caritas in veritate*, eksponujących ważną rolę etyki w ekonomii, z założenia prowadzącej do tzw. ekonomii sprawiedliwości; Franciszka *Laudato si'*, podejmującej problematykę ochrony środowiska naturalnego i zawierającej krytykę wolnego rynku przedstawioną wcześniej także w adhortacji apostolskiej *Evangelii gaudium*, w której papież Franciszek negatywnie ocenia wolny rynek i mówi „nie” dla „ekonomii wykluczenia”. Rozdział drugi zawiera również

poglądy wybranych myślicieli chrześcijańskich, którzy z pewnym dystansem podchodzą do liberalizmu (J. Maritain, A. Rauscher) i tych, którzy traktują doktrynę liberalną przychylnie (R.J. Neuhaus, ks. R. Sirico, P. L. Berger, G. Weigl, M. Novak). Rozdział trzeci dysertacji dotyczy stosunku Kościoła wobec przemian gospodarczych w Polsce po 1989 roku. Autor dysertacji na początku tego rozdziału przedstawia realia polskiej transformacji gospodarczej, opartej na koncepcji Balcerowicza i krytykę tych założeń przez T. Kowalika, G. Kołodkę, R. Wosia, J. Wilkina, R. Bugaję, chociaż wymieni autorzy nie oceniają transformacji w sposób jednoznacznie negatywny, krytykują jednak jej radykalizm i wygenerowanie nowych problemów społecznych – bezrobocia i prekaryzacji. Do grona zwolenników planu Balcerowicza, których Autor dysertacji uwzględnia w swoich analizach, zaliczyć należy J. Winieckiego i J. Kasprowicza. Dalsze podrozdziały poświęcone są analizom stosunku duchowieństwa i Kościoła do wolnego rynku oraz zawierają wnikliwą analizę liberalizmu chrześcijańskiego i próby/możliwości jego adaptacji na gruncie polskim. Rozdział czwarty zawiera opinie liberalistów i przedstawicieli lewicy dotyczące stosunku Kościoła do kapitalizmu. Autor przywołuje stanowiska środowiska naukowego m.in. A. Szahaja, A. Bielik-Robson, Marcina Króla, Jerzego Szackiego, Michała Wojciechowskiego, gdańskich liberalistów i publicystów lewicowych. W zakończeniu Autor zbiera wnioski cząstkowe i podsumowuje całość rozważań. Wnikliwe analizy przywoływanych stanowisk pozwoliły na potwierdzenie postawionych tez, cel badawczy został osiągnięty.

Warstwa językowo-stylistyczna przygotowanej przez mgr. Artura Cabana dysertacji zasługuje na wysoce pozytywną ocenę. Język jest klarowny, styl jasny i komunikatywny. Nie oznacza to jednak, że nie pojawiają się drobne usterki np. w pisowni imion zagranicznych myślicieli, które raz zapisywane są w spolszczonym, innym razem w oryginalnym brzmieniu, ale bez używanych w oryginale znaków diakrytycznych. Pojawił się także drugorzędny błąd ortograficzny: jest „z pośród”, powinno być „spośród” (s. 82). Czasem pojawiają się niepotrzebne powtórzenia. Usterek takowych jest jednak niewiele, a zauważone nie mają żadnego wpływu na warstwę treściową dysertacji. Pod względem merytorycznym praca nie budzi zastrzeżeń. Mam jednak pewną uwagę – Jerzego Szackiego Autor dysertacji zalicza do grona filozofów (s.140). Trudno się jednak z tym zgodzić. Profesor Jerzy Szacki był wybitnym socjologiem. Pewnym usprawiedliwieniem może być to, że Jerzy Szacki zajmował się także historią idei (zaliczany jest do warszawskiej szkoły historii idei), a historię idei można uznać za dyscyplinę zbliżoną do historii filozofii. Czytelnik może też odczuwać pewien niedosyt ze względu na słabo wyeksponowane stanowisko odautorskie w stosunku do prezentowanych zagadnień. Jednakże praca doktorska, przedłożona przez mgr. Artura Cabana

w sposób odważny i rzeczowy podejmuje trudną i ważną problematykę. Prowadzony proces badawczy pokazuje dobre przygotowanie Autora, a wnioski wynikające z analiz i porównań są wartościowe. Praca zasługuje więc na wysoką ocenę.

Podsumowując, stwierdzam, że przedłożona rozprawa doktorska mgr. Artura Cabana spełnia warunki określone w art. 13 Ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. Nr 65, poz. 595 z późniejszymi zmianami) w związku z czym wnioskuję o dopuszczenie mgr. Artura Cabana do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Aleksandra Kumor